

יחידה ב

משפט המלך בדיני ממונות

- **משפטי המלך בדיני ממונות, וענינים שבין אדם לחבירו.**
- **הבחנה בין סמכויות המלך לסמכויות הדיין, בהתבסס על מקורות בתנ"ך ובהלכה.**
- **"משפט שלמה" (מלכים א' פ"ג) - העמקה בפרשה זו. יסודות ההלכה הנלמדים ממשפט זה.**
- **משפטו של המלך יורם (מלכים ב' פ"ח), ויסודות ההלכה הנלמדים ממשפט זה.**

משפט המלך בתנ"ך ובהלכה

משפט המלך בדיני ממונות

הן בהלכה והן בספרי הנביאים, אנו מוצאים, **שהמלך שופט בענינים שבין אדם לחבירו, ובדיני ממונות.**

בהלכה, ברמב"ם בהלכות סנהדרין (פרק ב' הלכה ה'): "מלכי בית דוד אע"פ שאין מושיבין אותם בסנהדרין יושבין ודנים הם את העם".

ובספרי הנביאים, "ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט" (שמו"ב ט"ו ב'). ובספר מלכים ב' "ויהי מקצה שבע שנים ותשב האשה מארץ פלשתים ותצא לצעוק אל המלך אל ביתה ואל שדה" (ח' ג'). וכן "יהושפט בן אחילוד המזכיר" וברש"י "המזכיר - איזה משפט בא לפניו ראשון שיפסקנו ראשון" (מלכים א' פרק ד' ג').

וכאשר נצטרע המלך עוזהו עמד יותם בנו תחתיו לשפוט את העם, כמו שנאמר "וינגע ה' את המלך ויהי מצורע עד יום מתו, וישב בבית החפשיה ויותם בן המלך על הבית, **שופט את עם הארץ** (מלכים ב' ט"ו ה'), וברש"י (סוכה מ"ה ע"ב) "שכל הימים שהיה אביו מצורע והוא היה שופט עם הארץ, לא נטל עליו כתר מלכות בחייו, וכל דינין שהיה דן - אומרן בשם אביו".

אף חז"ל (מסכת שבת דף י"א ע"א) הפליגו מאד בהיקף משפט המלך:

אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: אם יהיו כל הימים דיו, ואגמים קולמוסים, ושמים יריעות, וכל בני אדם לבלרין, אין מספיקים לכתוב **חללה של רשות** [עומק לבם, שהוא צריך להיות לו לב לכמה מדינות למס הקצוב וכו', ולכמה **משפטים**, והכל ביום אחד - רש"י].

מאי קראה? אמר רב משרשיא: שמים לרום וארץ לעומק, **ולב מלכים אין חקר** (משלי כ"ה ג').

ועל כך התפלל שלמה למלך ע"ה בתחילת מלכותו, "ונתת לעבדך **לב שומע לשפוט את עמך** להבין בין טוב לרע, כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה" (מלכים א' פרק ג' ט'), ומפרש שם רש"י "את עמך הכבד - מתוך שהם רבים, יש להם עסקים רבים, ובאים לדין, ואין לי מתון לעיין בדינם. דבר אחר, כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה, משפטם כבד מאד, אם יבא דין שני גוים לפני, ואטול מזה ואתן לזה שלא כדין, איני נענש, אבל ישראל הריני נענש עליו עונש נפשות, שנאמר (משלי כב, כג) וקבע את קובעיהם נפש".

כמה דברים מיוחדים במשפט המלך בעניני ממון. ה"לחם משנה" (על הרמב"ם) מעיר מלשון הרמב"ם (שהובא לעיל) שהמלך דן ביחידות. היינו שלא כבית דין שדן דיני ממון בשלשה דיינים, המלך יכול לדון יחיד. סמכויות המלך במשפט הם **מכת מלכותו**, ולכן אין בזה דיני בית דין להצריך שלשה דיינים. מהפסוקים (שהובאו לעיל), נראה שכך אמנם דנו המלכים - ביחידות.

לדון יחידי צריך מתינות יתירה, ועל זה נאמר בתהילים, "כי אקח מועד אני מִיִּשְׁרָיִם אֶשְׁפֹּט" (עה, ג). הפסוק מדבר על הדן יחיד ("אני", גם "כי אקח מועד אני" - סופי תיבות "יחיד"), שלוקח לעצמו זמן כדי שיוכל לדון ולשפוט מישרים.

עוד רואים מלשונות הפסוקים, שלמלך יש סמכות מיוחדת לעשות פשרה בין בעלי הדין. הבטוי "צדקה" בענייני משפט מתפרש בגמרא (סנהדרין ו' ע"ב) כ"פשרה". ונתבונן אם כן בפסוקים שלפנינו:

וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיְהִי דָּוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וצִדְקָה לְכָל עַמּוֹ (שמו"ב ח, טו).
 יְהִי ה' אֱלֹהֵינוּ בְּרוּךְ אֲשֶׁר חָפֵץ בָּךְ לְתִתְּךָ עַל כָּסֵא יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבַת ה' אֶת יִשְׂרָאֵל לְעַלְמֵי
 וַיְשִׁימֶךָ לְמֶלֶךְ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וצִדְקָה (מלכים א' י, ט).
 הִנֵּה יָמִים בָּאִים נָא ה' וְהִקְמַתִּי לְדָוִד צִמְחָה צְדִיק וּמֶלֶךְ מֶלֶךְ וְהִשְׁכִּיל, וְעָשָׂה מִשְׁפָּט
 וצִדְקָה בְּאַרְצֵךְ (ירמיה כ"ג, ה').

גם במשפטו המפורסם של שלמה המלך עם שתי הנשים, עשה שלמה שימוש בכפיית¹ פשרה כאשר ציוה:

"גִּזְרוּ אֶת הַיֶּלֶד הַחַי לְשְׁנַיִם וְתִנּוּ אֶת הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת הַחֲצִי לְאַחַת"

אמנם שלמה אמר כן כדי לבחון אותן, אבל אם גם בענייני ממון לא היתה לו סמכות לכוף על פשרה מעין זו, לא היה מקום לדבריו כלל. נמצא שתחילה פסק שלמה "צדקה" דהיינו "פשרה" - חצי חצי. ואחר כך פסק משפט. הוא אשר התפלל דוד המלך על שלמה בנו (תהילים ע"ב א-ג):
 לְשִׁלְמָה אֱלֹהִים מִשְׁפָּטֶיךָ לְמֶלֶךְ תֵּן וצִדְקָתְךָ לְבִן מֶלֶךְ: יָדִין עַמְּךָ בְּצִדָּק וְעַנְיֶיךָ בְּמִשְׁפָּט:
 יִשְׁאוּ הָרִים שְׁלוֹם לְעַם וּגְבָעוֹת בְּצִדְקָה:

צריך לבאר מה הצורך במשפט המלך, אחר שיש לנו את משפט הדיינים, כמצוה עלינו בתורה "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלוֹקֶיךָ נותן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק" (דברים טז יח). לצורך הענין נקדים ונבאר את משפטו המפורסם של שלמה המלך, ומתוך כך נבין את המיוחד במשפט המלך.

¹ בשו"ע חו"מ סי' י"ב סע' ד' ובסמ"ע שם סק"ב מבואר שכאשר הדין אינו יכול להתברר כופין לפעמים על הפשרה. ועיין בנצי"ב בהעמק דבר (דברים ט"ז כ).

משפט שלמה

קסם על שפתי מ ל ד, במשפט

לא ימעול פיו (משלי ט"ז י')

אז תבאנה שתיים נשים זנות אל המלך ותעמדה לפניו: ותאמר האשה האחת בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית: ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית זולתי שתיים אנחנו בבית: וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו: ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה ואת בנה המת השכיבה בחיקי: ואקם בבקר להניק את בני והנה מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי: ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובגך המת וזאת אמרת לא כי בגך המת ובני החי ותדברנה לפני המלך: ויאמר המלך זאת אמרת זה בני החי ובגך המת וזאת אמרת לא כי בגך המת ובני החי: ויאמר המלך קחו לי חרב ויבאו החרב לפני המלך: ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת: ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נכמרו רחמיה על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילד החי והמת אל תמיתהו וזאת אמרת גם לי גם לך לא יהיה גזרו: ויען המלך ויאמר תנו לה את הילד החי והמת לא תמיתהו היא אמו: וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלקים בקרבו לעשות משפט: ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל (מלכים ג, טז-כח. פ"ד א').

בגמרא (מכות כ"ג ע"ב), "א"ר אלעזר בשלש מקומות הופיע רוח הקודש, בבית דינו של שם, ובבית דינו של שמואל הרמתי, ובבית דינו של שלמה וכו', בבית דינו של שלמה: דכתיב, ויען המלך ויאמר תנו לה את הילד החי והמת לא תמיתהו היא אמו. מנא ידע דלמא איערומא מיערמא (מנין שלמה ידע מי האם, אולי האשה שאמרה תנו לה את הילד, אמרה זאת כדי להערים), יצאה בת קול ואמרה היא אמו" (שרוח הקדש הופיע ואמרה, "היא אמו"), והקשה רבא שם, אולי שלמה הוא שאמר "היא אמו", וידע זאת משום שראה "דהא קא מרחמתא והא לא קא מרחמתא" (שזו מרחמת וזו אינה מרחמת), ואמרו שם "אלא גמרא" (היינו, שקבלה בידינו שהבת קול היא שאמרה "היא אמו", אך לשלמה לא היתה הוכחה חותכת שכך הוא הדבר).

עולה מדברי הגמרא, שאת המילים "היא אמו" - בודאות מוחלטת, לא אמר שלמה המלך, אלא בת קול אמרה זאת. ודברי שלמה: "תנו לה את הילד החי והמת לא תמיתהו", לא נאמרו אלא מתוך אומד הדעת, שנראה לו שרחמי האם נכמרו על בנה, והשניה אינה מרחמת. ואז יצאה בת קול והודיעה שכן הוא האמת. למדנו מכאן שהמלך רשאי להכריע משפט על פי אומדנא (אומדן דעת משוער) במשפט שבין אדם לחבירו. רבינו הרא"ש ז"ל כותב, שפסק דין על פי אומדנא, אינו צריך להיות אומדנא קרובה לודאי, ודי לנו אפילו באומדנא רחוקה (עיקר דבריו נביא להלן).

הפסק של שלמה: "תנו לה את הילד החי" - מתוך אומד הדעת, משמש "בנין אב" להלכה קבועה בבית דין. אלא שהדבר צריך ביאור, איך יתכן להחליט על ממון או על בעלות אחרת לפי אומדן רחוק, הרי יתכן שהדיין אינו צודק ונמצא שאנו מוציאים ממון שלא כדין, והרי אמרה תורה "על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר" (דברים י"ט ט"ו).

מתוך דברי הרא"ש בספר תשובותיו עולה, שיש שני ענייני משפט. **משפט אמת ומשפט שלום**. כאשר ניתן להכריע את הדין על פי עדים ובראיות מוחלטות, על הדיין לפסוק הדין לפי אמיתותו - **משפט אמת**. אמנם כאשר אי אפשר לברר את הענין, ואין הוא עומד להתברר בעתיד, חייב הדיין לפסוק זאת על פי אומד הדעת, ואינו רשאי להניח את הדבר בלא הכרעה - "עד שיבוא אליהו", משום שחייב הדיין הוא גם לדאוג להשכנת שלום ולמעט את המחלוקת, ולכן צריך לגמור ולהכריע את הענין כדי לא להמשיך את המחלוקת, וכדי להביא שלום.

נראה את הדברים בלשונו של הרא"ש (תשובות, כלל ק"ז אות ה'):

"כיון שבא הדין לפני הדיין, והוא אינו יכול לברר הדבר, אינו רשאי למשוך ידו מן הדין, ויריבו הבעלי דינין זה עם זה, וכתיב **אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם** (זכריה ח' ט"ז), כי על ידי המשפט יש שלום בעולם, ולכן נתנו כח לדיין לשפוט ולעשות מה שירצה, **אף בלא טעם וראיה**, כדי לתת שלום בעולם".

וכן כתב שם להלן: "אין כח ורשות להוציא את הדין חלוק מתחת ידו, שצריך לגמור ולהשלים את הדין, כדי להטיל שלום בעולם, ולכן נתנו חכמים רשות לדיין לפסוק לפי ראיות עיניו, במקום שאין הדבר יכול להתברר בראיות ובעדיות, **פעמים באומד הדעת ופעמים על דרך פשרה**". והדיין יכול לכוף את בעלי הדין על כך (שו"ע חו"מ סי' י"ב סעיף ה' ובסמ"ע שם אות י"ב). וכמקור לדברים הללו כותב הרא"ש שם מעשה מן הגמרא, שרבי בנאה פסק דין על פי אומדנא מועטת, ומסיים הרא"ש את דבריו:

והחכם רבי בנאה, למד דין זה מאב החכמים במעשה שבא לפניו על שתיים זונות, שדן אותן באומד הדעת, שנראה לו שרחמי האם נכמרו על בנה ונתן לה הילד החי, והופיעה רוח הקדש בבית דינו של שלמה ע"ה ואמרה כי היא אמו".

סמכות הדיין לפסוק "משפט אמת", וסמכותו לפסוק "משפט שלום", נובעים משני כוחות שונים שיש לדיין. "משפט אמת" - נובע מסמכות הדיינים לקבל עדים כדי לדעת עם מי האמת, ומסמכותם לברר את ההלכה - לאמיתה של תורה, מכח ידיעת התורה שלהם². אך כוחם ב"משפט שלום" לפסוק על פי אומדנא, כאשר יתכן שפסק הדין לא יהיה אמיתי, הוא בצרוף כח הנקרא בלשון חז"ל "הפקר בית דין - הפקר"³, היינו שהתורה נתנה לבית דין סמכות להפקיר ממון מאחד ולתנו לאחר - על פי כללים קבועים וכשיש בדבר צורך חשוב. וכיון שיש לדיין סמכות של "הפקר", רשאי הוא לדון על פי אומד הדעת (בזמן שאינו הדבר עתיד להתברר יותר), ולכן גם אם האמת המוחלטת לא תהיה כדברי הדיין (שהרי אין כאן אלא אומד - שמאפשר לטעות), אין כאן הוצאת ממון שלא כדין, שהרי הוא רשאי להפקיר מזה ולתת לזה. וכל זה מכלל חובתו של הדיין להכריע בדבר מחלוקת כדי להשכין שלום.

סמכות "הפקר בית דין - הפקר", איננה נובעת מסמכות השפיטה של בית דין אלא מכח

² רבינו הנצי"ב בספרו העמק שאלה (שאלתא קע"א אות י') מפרש את בקשת שלמה המלך מהקב"ה (מלכים א' ג' ט) "ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך, להבין בין טוב לרע", שעל שני דברים בקש, "לב שומע" היינו לדעת אמיתה של תורה, כדי לשפוט על פי הצדק של התורה. ועוד בקש "להבין בין טוב לרע", היינו שלא יהיה דין מרומה וידע להבחין עם מי האמת.
³ כן כתבו התוספות במפורש בקדושין ע"ד א"ה שודא.

שלטון ושררה, כעין ההלכה הנלמדת מהפסוק בעזרא (י, ח) "וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו". וביסוד הדין מסור כח זה למלך, אלא שכאשר אין מלך (כמו בזמן עזרא) הדבר נמסר לציבור ולבית דין וכמו שכתב שם המלבי"ם (לעיין בדבריו בעזרא פרק י' פס' ג' ופס' ח').

מעתה מובן היטב מה ענינו של משפט המלך, ומדוע מצינו שהלכו להישפט אצל המלך, שבית דין מופקד בעיקר על שפיטת אמת, על פי דברים ברורים. אך מלך שמכח שררתו יכול להפקיע ממון כדי לעשות שלום ולצורך תקנת העולם, יכול גם לדון על פי אומדנא ולעשות פשרות של "יחלוקו" וכו'. והנה אנחנו רואים, שהרא"ש הביא שמקור הדין שבית דין נהוג כך, נלמד ממעשה זה של שלמה המלך. אלא שכאשר אין מלך (או כשהמלך האציל מכוחו ונתן לדיינים לדון), מסור כח שררה ושלטון זה גם לבית דין. וכבר כתב רבינו יונה (הובא בתשובות "דבר אברהם" ח"א סי' א' אות ה'-ו' וסי' י"א אות ז') "דין המלך דין והפקעת המלך, הרי הם כענין הפקר בית דין", וזה כעין הדברים שכתב בדרשות הר"ן דרוש י"א שכאשר אין מלך, מסור כח המשפט המיוחד שלו - לבית דין. וזה יסוד דין "הפקר בית דין הפקר".

עדין יש לדון ולבאר מה היה יסוד הדין, במשפטן של הנשים לפני שלמה, הרי אין זו שאלה של בעלות ממונית, שהרי "בן" אינו ממון (אמנם שאלת האימהות נוגעת להלכות איסור והיתר, היינו לדיני נשואין ויבום, אך אי אפשר לקבוע בהלכות אלו ע"פ גדר משפט המלך, שהרי ודאי צריך לזה את יסודות גדרי הראיות והפסק של איסור והיתר). ונראה שיש זכות ובעלות טבעית לאם על בנה, ואף שאין זה ממון, אבל זו זכות יסוד של האדם על בניו, ובודאי שיש בזה משפט⁴. ואמנם לא היה זה דין ממון, ולא יתכן שיהיה מבוסס על הפקר ב"ד, אך מ"מ נראה שלמלך יש סמכות של הפקעה אף בנדון כגון זה, שהרי אם יכול לדון דיני נפשות ע"פ אומדנא כל שכן שיכול לדון בזה. וכיון שלבית דין אחר לא היתה סמכות לדון בזה (כיון שאינו משפט ממון), באו לדון לפני שלמה המלך, אך אעפ"כ יכול הרא"ש ללמוד משלמה לדיני ממונות בבית דין, שהרי לענין ממון שוים הם, כמו שהתבאר.

"וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלקים בקרבו לעשות משפט" (מלכים א' ג' כ"ח).

היות ו"אין ממלכים מלך אלא לעשות משפט" (כדברי הרמב"ם בפ"ד מהלכות מלכים), לכן מיד ששמעו כל ישראל את חכמת המשפט של שלמה, ראו שראוי הוא למלוכה וקבלוהו עליהם למלך בקבלה גמורה, ומיד נאמר: **ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל (מלכים א' ד, א).**

⁴ כתב הרמב"ם הל' תשובה פ"ו ה"א "שבניו של אדם הקטנים שאין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצות, כקניינו הן".

ומענין לענין באותו ענין, מצאנו משפט המלך בנפשות כאילו הם עניני ממון, בדברי המלבי"ם בספר מלכים ב' פרק ו', שם נאמר:

(כה) וַיְהִי רָעַב גָּדוֹל בְּשֶׁמֶרֶון וּגְוִ': (כו) וַיְהִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל עֹבֵר עַל הַחֲמָה וְאִשָּׁה צָעֲקָה אֵלָיו לֵאמֹר הוֹשִׁיעָה אֶדְנִי הַמֶּלֶךְ: (כז) וַיֹּאמֶר אֵל יוֹשֻׁעַ ה' מֵאֵין אוֹשִׁיעַךְ הָמָן הַגֶּרֶן אוֹ מִן הַיָּקָב: (כח) וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה לָּךְ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַזֹּאת אָמְרָה אֵלַי תִּנֵּי אֶת בְּנִךְ וְנֹאכְלֶנּוּ הַיּוֹם וְאֶת בְּנִי נֹאכַל מָחָר: (כט) וַנִּבְשֹׁל אֶת בְּנִי וְנֹאכְלָהוּ וַאֲמַר אֵלַיָּהּ בַּיּוֹם הָאֲחֵר תִּנֵּי אֶת בְּנִךְ וְנֹאכְלֶנּוּ וַתַּחֲבֹא אֶת בְּנָהּ:

ובמלבי"ם שם מבאר לשון "ויאמר" ב' פעמים (בפסוק כ"ז ובפסוק כ"ח), שדברי המלך היו מצד הצדקה ומצד המשפט. וכך דבריו: אל יושיעך ה' - ר"ל כי המלך ממונה לעשות משפט וצדקה, אמר (לה המלך) אם תחפצי צדקה להחיותך ברעב, אם אל יושיעך ה' מאין אושיעך - זה אין בידי רק ביד ה', ואם הוא לא יושיע אין תקוה. אולם על הצד שתחפצי משפט, נגד עול שעשו לה, אמר המלך מה לך, שהאשה הנתבעת גם היא היתה שם במעמד (שלשון "האשה הזאת" - מבואר שגם הנתבעת היתה שם), והנתבעת לא הכחישה הדבר, רק שע"פ דין תורה לא יכלה לזכות, כי אי אפשר שתתחייב הנתבעת להרוג את בנה, ואין קנין חל על ענין כזה, לכן באה אל המלך שיעשה משפט מדין המלכות, שישקיף על העת והמקום והענין, ובפרט שהיתה לה טענה שהנתבעת הסיתה לזה, כמו שאמרה "האשה הזאת אמרה אלי תני את בנך".

הנה לפנינו משפט המלך בענין כאוב ומבהיל, תצלינה אוזנינו משמוע. אך גם בזה הוא משפט המלך, כמו שמפורש בדברי המלבי"ם.

משפטו של המלך יורם

וְאֵלִישָׁע דִּבֶּר אֶל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִחִיָּה אֶת בְּנָהּ לֵאמֹר קוּמִי וּלְכִי אֶת וּבִיתְךָ וּגְוִרִי בְּאֶשֶׁר תִּגְוִרִי כִּי קָרָא ה' לְרָעַב וְגַם בָּא אֶל הָאָרֶץ שְׁבַע שָׁנִים: וַתֵּקֶם הָאִשָּׁה וַתַּעַשׂ כְּדִבְרֵי אִישׁ הָאֱלֹקִים וַתֵּלֶךְ הִיא וּבִיתָהּ וַתֵּגֶר בְּאָרֶץ פְּלִשְׁתִּים שְׁבַע שָׁנִים: וַיְהִי מִקְצֵה שְׁבַע שָׁנִים וַתָּשָׁב הָאִשָּׁה מֵאָרֶץ פְּלִשְׁתִּים וַתֵּצֵא לְצֹעֵק אֶל הַמֶּלֶךְ אֶל בֵּיתָהּ וְאֵל שְׂדֵה: וַהֲמֶלֶךְ מְדַבֵּר אֶל גִּחְזִי נָעַר אִישׁ הָאֱלֹקִים לֵאמֹר סִפְרָה נָא לִי אֶת כָּל הַגְּדִלוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִישָׁע: וַיְהִי הוּא מְסַפֵּר לַמֶּלֶךְ אֶת אֲשֶׁר הִחִיָּה אֶת הַמֶּת וְהִנֵּה הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִחִיָּה אֶת בְּנָהּ צָעֲקָת אֶל הַמֶּלֶךְ עַל בֵּיתָהּ וְעַל שְׂדֵה וַיֹּאמֶר גִּחְזִי אֶדְנִי הַמֶּלֶךְ זֹאת הָאִשָּׁה וְזֶה בְּנָהּ אֲשֶׁר הִחִיָּה אֵלִישָׁע: וַיִּשְׁאַל הַמֶּלֶךְ לָאִשָּׁה וַתִּסְפֶּר לוֹ וַיִּתֵּן לָהּ הַמֶּלֶךְ סָרִיס אֶחָד לֵאמֹר הָשִׁיב אֶת כָּל אֲשֶׁר לָהּ וְאֵת כָּל תְּבוּאוֹת הַשְּׂדֵה מִיּוֹם עֲזָבָה אֶת הָאָרֶץ וְעַד עֵתָה: (מלכים ב' פ"ח א-ו)

אשה זו שהחיה אלישע את בנה - צדקנית היתה (בעל הטורים, בראשית י"ב י"ט "מלמד שהיתה צדקת כמו האמהות"), ובודאי לא חיפשה עיוות משפט, והלכה אל המלך משום שידעה שיעשה דין צדק. וכן נראה מפסק המלך, שבא לדון באמת ויושר. שהרי כאשר ציוה להחזיר לה את כל אשר לה, היינו את ביתה ושדה, ציוה כמו כן שיחזירו לה את כל תבואות השדה מיום עזבה

את הארץ ועד עתה - הואיל ובגזל אכל הגזלן את פרותיה, אך שכר דירה לא חייב את היושב בדירתה. ביאר זאת היטב הרלב"ג (בפסוק ו):

"ויתן לה המלך סריס אחד - ר"ל שר אחד וצוה שישב לה את כל אשר לה מהקרקעות ואת כל תבואת השדה מיום עזבה את הארץ, ואולם מהבית לא צוה לתת לה שכירות וזאת קצת ראייה שהדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר".

ביאור דבריו, ההלכה קובעת, "זה נהנה וזה לא חסר - פטור", והגר בבית חבירו כאשר בעל הבית לא היה במקומו, ואין הפסד כלל לבית - פטור היושב שם, אף על פי שנהנה ומשתמש בבית, הואיל ובעל הבית אינו חסר. לכן המלך לא חייב לשלם לה את שכר הדירה, כיון שהיא לא היתה כאן ולא היה בדעתה להשכיר את הדירה לאחרים. אבל את תבואות השדה חייב לשלם לה שהרי מי שזרע הכחיש את הקרקע וההלכה קובעת ש"זה נהנה וזה חסר - חייב".

אחר שראינו שהמלך בא לעשות צדק ומשפט, והאשה הצדקנית הלכה אליו לצורך משפט צדק, נתבונן למה הלכה דוקא אל המלך, ולא הלכה לבית דין - שדנים בשאלות מעין אלה. מה היה דינה אילו היתה הולכת לבית דין.

הרשב"ם במסכת בבא בתרא (דף ל"ח ב') מביא גמרא ירושלמי, ששמואל סבור שיש חזקה לבורח. זאת אומרת, ההלכה קובעת שמי שהחזיק בקרקע או בית שלש שנים רצופות, ואומר שקנאה מן הבעלים הראשונים, אינו צריך להביא שטר או ראייה אחרת, ודי לנו בכך שהחזיק בקרקע שלש שנים רצופות כדי להוכיח את קנייתו ובעלותו. ואף שהבעלים הראשון לא היה כאן כמה שנים, והחזקה היתה שלא בפניו, בכל זאת מועלת חזקת המחזיק. ולכן סובר שמואל שמועלת חזקת המחזיק אף שהבעלים ברח מחמת רעב ולא היה כאן שלש שנים. ורב נחמן אמר בירושלמי, שהפסוקים שלפנינו מסייעים לדברי שמואל. וכך הם הדברים בלשון הירושלמי:

"אמר רב נחמן: קרא מסייע ליה למר (מלכים ב' ח'), ויתן לה המלך סריס אחד לאמר השב את כל אשר לה ואת כל תבואת השדה מיום עזבה את הארץ ועד עתה" (מסכת בבא בתרא פ"ג ה"ג).

כוונת רב נחמן שיש ראייה מהמקראות שלפנינו שמחזיקין בנכסי בורח, ממה שאותה צדקת הוצרכה ללכת לצעוק אל המלך, ולא הלכה לקבול ולמצות את טענותיה בבית דין (מהרש"א בבא בתרא ל"ח ע"ב). באמת אילו היתה הולכת לבית דין היו אומרים לה שעל פי ההלכה הקבועה מועלת חזקת המחזיק לטעון שקנה את השדה, הואיל והחזיק בשדה ובבית שבע שנים, אף שלא היתה כאן אלא בארץ פלשתים (- וזו אמנם ראייה לדעת שמואל שמחזיקים בנכסי בורח). לכן הלכה וצעקה אל המלך, והוא הושיע אותה והחזיר לה את הבית והשדה ואף את כל תבואות השדה. המלך רשאי לדון גם על פי אומדנא (אומד הדעת), והואיל והתרשם מאד מדברי גחזי אודות אלישע וצדקת זו, לכן האמין לדבריה שלא מכרה את ביתה ושדה. כאמור סמכות המלך לדון אף דיני ממון על פי אומדן דעתו מכח שררתו, ולמען עשיית שלום.